

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ
ДРУГИЙ СЕНАТ

**у справі за конституційними скаргами Барсегіяна Геворка
Сенекеримовича та Ліненко Наталії Миколаївни щодо
відповідності Конституції України (конституційності)
статті 485 Митного кодексу України
(щодо індивідуалізації юридичної відповідальності)**

м. К и ї в
15 червня 2022 року
№ 4-р(ІІ)/2022

Справа № 3-321/2019(7780/19, 91/21)

Другий сенат Конституційного Суду України у складі:

Головатий Сергій Петрович (голова засідання),
Городовенко Віктор Валентинович,
Лемак Василь Васильович,
Мойсик Володимир Романович,
Первомайський Олег Олексійович (доповідач),
Сліденко Ігор Дмитрович,
Юровська Галина Валентинівна (доповідач),

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційними скаргами Барсегіяна Геворка Сенекеримовича та Ліненко Наталії Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 485 Митного кодексу України.

Заслухавши суддів-доповідачів Первомайського О.О., Юровську Г.В. та дослідивши матеріали справи, зокрема позиції, що їх висловили: Голова Верховної Ради України Разумков Д.О.; науковці: Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ – доктор юридичних наук, професор, проректор Наливайко Л.Р., Київського національного торговельно-економічного

університету – доктор технічних наук, професор Мережко Н.В., доктор юридичних наук, доцент Запотоцька О.В., доктор юридичних наук, професор Задорожня Г.В., Київського національного університету імені Тараса Шевченка – кандидат юридичних наук, асистент кафедри фінансового права юридичного факультету Маринчак Є.С., Національного авіаційного університету – доктор юридичних наук, професор Кунев Ю.Д., Національного університету „Львівська політехніка“ – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Ковальчук В.Б., кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Забоклицький І.І., Національної академії внутрішніх справ – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права Вартилецька І.А., кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Пастух І.Д., кандидат юридичних наук, науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Паламарчук К.В., Університету державної фіскальної служби України – доктор юридичних наук, професор, в.о. начальника кафедри адміністративного права і процесу та митної безпеки Рябченко О.П., кандидат юридичних наук, доцент, завідувач відділу удосконалення протидії митним правопорушенням Науково-дослідного інституту фіскальної політики Хома В.О., доктор юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу досліджень загальних питань фіскальної політики Науково-дослідного інституту фіскальної політики Пунда О.О., Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри митної справи та оподаткування Тищенко В.Ф., Харківського національного університету внутрішніх справ – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри правоохоронної діяльності та поліціїсти факультету № 6 Панова І.В.; члени Науково-консультативної ради

Конституційного Суду України: кандидат юридичних наук Сірий М.І., кандидат юридичних наук, доцент Терлецький Д.С., кандидат юридичних наук Томкіна О.О., доктор юридичних наук, професор Хавронюк М.І.; спеціальні радники Конституційного Суду України: Голова Конституційного Суду Республіки Молдова (2011–2017 роки) Тенасе А., Голова Конституційного Суду Грузії (2006–2016 роки) Папуашвілі Г., Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкти права на конституційну скаргу – Барсегян Г.С., Ліненко Н.М. – звернулися до Конституційного Суду України з клопотаннями щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) статті 485 Митного кодексу України (далі – Кодекс), згідно з якою:

„Стаття 485. Дії, спрямовані на неправомірне звільнення від сплати митних платежів чи зменшення їх розміру, а також інші протиправні дії, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів

1. Заявлення в митній декларації з метою неправомірного звільнення від сплати митних платежів чи зменшення їх розміру неправдивих відомостей щодо істотних умов зовнішньоекономічного договору (контракту), ваги (з урахуванням допустимих втрат за належних умов зберігання і транспортування) або кількості, країни походження, відправника та/або одержувача товару, неправдивих відомостей, необхідних для визначення коду товару згідно з УКТ ЗЕД та його митної вартості, та/або надання з цією ж метою митному органу документів, що містять такі відомості, або несплата митних платежів у строк, встановлений законом, або інші протиправні дії, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів, а так само використання товарів, стосовно яких надано пільги щодо сплати митних платежів, в інших цілях, ніж ті, у зв'язку з якими було надано такі пільги, –

тягнуть за собою накладення штрафу в розмірі 300 відсотків несплаченої суми митних платежів“.

Барсегян Г.С. та Ліненко Н.М. вважають, що стаття 485 Кодексу не відповідає частині першій статті 41, статті 48, частині другій статті 61 Конституції України.

Оскільки конституційні скарги Барсегяна Г.С., Ліненко Н.М. стосуються того самого питання, Другий сенат Конституційного Суду України Ухвалою від 16 червня 2021 року № 4-уп(П)/2021 об'єднав конституційні провадження у справах в одне конституційне провадження.

1.1. Зі змісту конституційних скарг та долучених до них матеріалів убачається таке.

Барсегян Г.С. звернувся до Шевченківського районного суду міста Києва з позовом до Київської митниці Державної фіскальної служби України, Державної фіскальної служби України (далі – ДФС України), у якому просив скасувати постанову у справі про порушення митних правил від 21 вересня 2017 року № 0232/12500/17 Київської митниці ДФС України та постанову ДФС України від 21 жовтня 2017 року щодо накладення на Барсегяна Г.С. штрафу в розмірі 300 відсотків несплаченої суми митних платежів, що становить 1 241 821,17 грн; закрити провадження у справі про притягнення позивача – представника підприємства-декларанта Товариства з обмеженою відповідальністю „М-ЕНД-С“ – до адміністративної відповідальності, визначеної санкцією статті 485 Кодексу, у зв'язку з відсутністю в його діях складу адміністративного правопорушення.

Рішенням Шевченківського районного суду міста Києва від 11 березня 2019 року позовні вимоги Барсегяна Г.С. залишено без задоволення. Постановою Шостого апеляційного адміністративного суду від 10 вересня 2019 року зазначене рішення суду першої інстанції залишено без зміни.

1.2. У конституційній скарзі Барсеяна Г.С. зазначено, що „санкція норми частини першої статті 485 МК України обмежила гарантоване Скаржнику статтею 61 Конституції України право на індивідуалізацію його юридичної відповідальності. Законодавець, не передбачивши можливості для Скаржника послатися в ході розгляду справи про порушення митних правил і під час судового розгляду на конкретні обставини вчинення правопорушення, майновий стан, а також на інші обставини, які могли б пом'якшити його відповідальність та вплинути на міру стягнення, тим самим допустив обмеження його конституційних прав. Не давши змоги Скаржнику добиватися призначення йому штрафу в розмірі, співмірному обставинам конкретного правопорушення, оскаржувана норма МК України унеможливила індивідуалізацію стягнення і забезпечення справедливого розгляду справи“.

Також, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, „нічим не обмежений (лише трикратним розміром суми несплачених митних платежів) розмір штрафу за порушення митних правил, передбачене частиною першою статті 485 МК України, перетворюється з міри відповідальності в інструмент позбавлення особи її власності, придушення економічної самостійності та ініціативи, надмірного обмеження права на достатній життєвий рівень, що не відповідає вимогам статей 41 і 48 Конституції України. Свідченням цього є покладення на Скаржника – на підставі частини першої статті 485 МК України – колосального за розміром штрафу (в сумі 1 241 821,17 грн.), що в умовах установлення прожиткового мінімуму на одну працездатну особу у розмірі 2 102,00 грн. (станом на 01.12.2019 р.) видається щонайменше несправедливим“.

1.3. Ліненко Н.М. звернулася до Ленінського районного суду міста Запоріжжя з позовом до Запорізької митниці ДФС України про скасування постанови у справі про порушення митних правил від 26 листопада 2019 року № 0151/11200/19, відповідно до якої декларанта Товариства з обмеженою відповідальністю „ТЕХНОХІМРЕАГЕНТ“ Ліненко Н.М. притягнуто до адміністративної відповідальності за статтею 485 Кодексу із застосуванням

адміністративного стягнення у вигляді адміністративного штрафу в розмірі 300 відсотків несплаченої суми митних платежів, що становить 41 607,96 грн.

Рішенням Ленінського районного суду міста Запоріжжя від 1 липня 2020 року, залишеним без зміни постановою Третього апеляційного адміністративного суду від 7 жовтня 2020 року, у задоволенні адміністративного позову Ліненко Н.М. відмовлено в повному обсязі. Ухвалою Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 11 лютого 2021 року Ліненко Н.М. відмовлено у відкритті касаційного провадження у справі на підставі пункту 1 частини першої статті 333 Кодексу адміністративного судочинства України – касаційну скаргу подано на судові рішення, що не підлягає касаційному оскарженню.

1.4. У конституційній скарзі Ліненко Н.М. твердить, що статтею 485 Кодексу не визначено альтернативних видів санкцій за вчинення відповідного правопорушення, що не дає змоги „застосовувати цю норму з урахуванням принципу індивідуалізації юридичної відповідальності правопорушника, що суперечить частині другій статті 61 Конституції України“.

Крім того, на думку Ліненко Н.М., санкція, визначена статтею 485 Кодексу, порушує встановлені в статтях 41, 48 Конституції України право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю та право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло.

1.5. Верховна Рада України як учасник конституційного провадження надала пояснення стосовно питань, порушених у конституційних скаргах Барсегяна Г.С. та Ліненко Н.М., вказавши, що:

– „на відміну від тих штрафів, які визначаються за митні правопорушення у чітко фіксованому розмірі, що дорівнює еквіваленту кількості неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, санкція статті 485 Кодексу

створює формальну прив'язку до суспільної шкідливості вчиненого адміністративного правопорушення та обумовлена наявністю спеціальної протиправної мети дій декларанта щодо заявлення неправдивих відомостей і неправомірного звільнення від сплати митних платежів чи зменшення їх розміру.

Зазначене дає підстави для висновку, що закріплюючи відповідні санкції за різні види митних правопорушень, законодавець виходить саме з принципу індивідуалізації юридичної відповідальності, яку ставить в залежність від форми вини правопорушника та тяжкості тих наслідків, які спричинено правопорушенням“;

– „передбачені митним законодавством процесуальні гарантії не виключають можливість встановлення диференційованого підходу до призначення адміністративного стягнення у виді штрафу домірно вчиненому порушенню митних правил, а також необхідність встановлення всіх обставин, що мають значення для правильного вирішення справи“;

– „виходячи з розуміння Конституційним Судом України права на достатній життєвий рівень як соціального права, можна зробити висновок про помилковість посилання на нього суб'єкта права на конституційну скаргу, оскільки відносини з приводу установаження, а також сплати штрафу як виду адміністративної відповідальності, не входять до його змісту“.

1.6. Суб'єкти права на конституційну скаргу порушили перед Конституційним Судом України питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 485 Кодексу в цілому.

Дослідивши зміст конституційних скарг, Конституційний Суд України встановив, що в них містяться доводи щодо невідповідності Конституції України лише абзацу другого вказаної статті Кодексу, який визначає санкцію за дії, спрямовані на неправомірне звільнення від сплати митних платежів чи зменшення їх розміру, а також інші протиправні дії, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів.

З огляду на наведене Конституційний Суд України вважає предметом конституційного контролю в цій справі абзац другий статті 485 Кодексу.

2. Розв'язуючи питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другого статті 485 Кодексу, Конституційний Суд України виходить із такого.

2.1. За Основним Законом України „права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави“ (частина друга статті 3); „в Україні визнається і діє принцип верховенства права“; „Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй“ (частини перша, друга статті 8); „конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані“ (частина друга статті 22); „ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним“ (частина четверта статті 41); „юридична відповідальність особи має індивідуальний характер“ (частина друга статті 61); виключно законами України визначаються: „права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина“; „засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них“ (пункти 1, 22 частини першої статті 92).

2.2. Конституційний Суд України, розглядаючи питання притягнення осіб до адміністративної відповідальності, зазначав, що:

– „<...> адміністративна відповідальність в Україні та процедура притягнення до адміністративної відповідальності ґрунтуються на конституційних принципах та правових презумпціях, які зумовлені визнанням і дією принципу верховенства права в Україні“ (перше речення абзацу першого

підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010);

– „<...> суспільна користь адміністративних стягнень за адміністративні правопорушення полягає не в поповненні державного бюджету, а в забезпеченні конституційного правопорядку, безпеки суспільства та прав і свобод кожної особи“ [перше речення абзацу першого підпункту 2.5 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 21 липня 2021 року № 3-р(П)/2021].

2.3. Конституційний Суд України зауважує, що Верховна Рада України має повноваження ухвалювати закони з унормуванням підстав та порядку притягнення осіб до адміністративної відповідальності, дотримуючись конституційних норм і принципів.

Тобто „<...> парламент може ухвалювати законодавчі акти виключно на розвиток конституційних приписів, конкретизуючи та деталізуючи їх“ (перше речення абзацу третього підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 16 вересня 2020 року № 11-р/2020).

3. За частиною другою статті 61 Конституції України юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

Конституційний Суд України в Рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004, досліджуючи принцип індивідуалізації юридичної відповідальності в контексті вирішення питання конституційності статті 69 Кримінального кодексу України у справі про призначення судом більш м'якого покарання, зазначив таке:

– „<...> Призначене судом покарання повинно відповідати ступеню суспільної небезпеки злочину, обставинам його вчинення та враховувати особу винного, тобто бути справедливим. Про це свідчить пункт 3 частини першої статті 65 Кодексу, відповідно до якого суд призначає покарання, враховуючи

ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Згідно з принципом індивідуалізації юридичної відповідальності при призначенні покарання суд має враховувати обставини справи (як ті, що обтяжують, так і ті, що пом'якшують покарання) щодо всіх осіб незалежно від ступеня тяжкості вчиненого злочину <...>“ (абзаци сьомий, восьмий підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини);

– „<...> встановлення законодавцем недиференційованого покарання та неможливість його зниження не дозволяє застосовувати покарання до осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину, розміру заподіяних збитків, форми вини і мотивів злочину, майнового стану підсудного та інших істотних обставин, що є порушенням принципу справедливості покарання, його індивідуалізації та домірності“ (абзац шостий пункту 5 мотивувальної частини).

3.1. Конституційний Суд України бере до уваги практику Європейського суду з прав людини, який неодноразово вказував, що визначені в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція) поняття „кримінальне звинувачення“, „кримінальне правопорушення“ мають „автономне значення“. У зв'язку із цим Європейський суд з прав людини відповідно до сформованих ним критеріїв самостійно визначає, чи належить те або інше діяння до кримінального правопорушення.

Критеріями, на підставі яких Європейський суд з прав людини встановлює, чи застосовувати кримінальний аспект статті 6 Конвенції, є: 1) юридична кваліфікація діяння в національному законодавстві [тобто з'ясування того, як кваліфікують діяння в національному праві: кримінальне правопорушення (злочин), адміністративне правопорушення, дисциплінарне тощо]; 2) природа правопорушення; 3) характер і суворість (ступінь тяжкості) покарання, що його може бути застосовано до особи [рішення у справі *Engel and others v. The Netherlands* від 8 червня 1976 року (заяви №№ 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72;

5370/72), § 82, § 83]. Перший критерій є лише початковим і не має визначального значення. Водночас другий і третій критерії є вирішальними для з'ясування того, чи підпадає діяння під визначення „кримінальне правопорушення“ у розумінні Конвенції. Для застосування статті 6 Конвенції в аспекті розуміння поняття „кримінальне звинувачення“ достатньо, щоб правопорушення за своїм характером вважалось „кримінальним“ згідно з Конвенцією або щоб за вчинене правопорушення до особи було застосовано покарання, яке за своїм характером і ступенем суворості належало в цілому до „кримінальної“ сфери [рішення у справі *Lutz v. Germany* від 25 серпня 1987 року (заява № 9912/82), § 55].

Таким чином, за сталою практикою Європейського суду з прав людини такі адміністративні стягнення, як адміністративний арешт і значні адміністративні штрафи, є співмірними з кримінальним покаранням [рішення у справах *Engel and others v. The Netherlands* від 8 червня 1976 року (заяви №№ 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72), *Гуренка проти України* від 6 вересня 2005 року (заява № 61406/00), *A. Menarini Diagnostics S.R.L. v. Italy* від 27 вересня 2011 року (заява № 43509/08)].

3.2. Зважаючи на практику Європейського суду з прав людини та враховуючи, що санкція статті 485 Кодексу у вигляді накладення штрафу в розмірі 300 відсотків несплаченої суми митних платежів є співмірною з кримінальним покаранням, Конституційний Суд України дійшов висновку, що попередньо сформульовані підходи до розуміння принципу індивідуалізації юридичної відповідальності під час призначення кримінального покарання є застосовними і в межах цього конституційного провадження.

З огляду на наведене Конституційний Суд України зазначає, що принцип індивідуалізації юридичної відповідальності у процедурі притягнення особи до адміністративної відповідальності на підставі статті 485 Кодексу має виявлятися не лише в притягненні до відповідальності особи, винної у вчиненні правопорушення, а й у призначенні їй виду та розміру покарання з обов'язковим

урахуванням характеру вчиненого протиправного діяння, форми вини, характеристики цієї особи, можливості відшкодування заподіяної шкоди, наявності обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність.

4. У низці приписів Основного Закону України йдеться про „інтереси національної безпеки“, „економічну безпеку“, „громадський порядок“ та інші явища, потреба захисту яких є правомірною (легітимною) метою застосування обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина.

У Рішенні Конституційного Суду України (Другий сенат) від 21 липня 2021 року № 3-р(П)/2021 у цьому контексті зазначено, що встановлені Кодексом види адміністративних стягнень спрямовані на забезпечення конституційного правопорядку, безпеки суспільства, прав і свобод людини та є належними заходами, оскільки мають сприяти досягненню мети адміністративної відповідальності, що обумовлено потребами захисту митних інтересів України та митної безпеки (абзац п'ятий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини).

4.1. За статтею 6 Кодексу митні інтереси України – це національні інтереси України, забезпечення та реалізація яких досягається шляхом здійснення митної справи; митна безпека – це стан захищеності митних інтересів України.

Установлені порядок і умови переміщення товарів через митний кордон України, їх митний контроль та митне оформлення, застосування механізмів тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, справляння митних платежів, ведення митної статистики, обмін митною інформацією, ведення Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, здійснення відповідно до закону державного контролю нехарчової продукції при її ввезенні на митну територію України, запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил, організація і забезпечення діяльності митних органів та інші заходи, спрямовані на реалізацію державної митної політики, становлять митну справу (частина перша статті 7 Кодексу).

З метою захисту митних інтересів та митної безпеки України за порушення митних правил Кодексом встановлено адміністративну відповідальність.

За статтею 461 Кодексу за порушення митних правил можуть бути накладені адміністративні стягнення у вигляді попередження, штрафу та конфіскації товарів, транспортних засобів комерційного призначення – безпосередніх предметів порушення митних правил, товарів, транспортних засобів із спеціально виготовленими сховищами (тайниками), що використовувалися для приховування товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил від митного контролю (крім транспортних засобів комерційного призначення, які використовуються виключно для перевезення пасажирів і товарів через митний кордон України за визначеними маршрутами та рейсами, що здійснюються відповідно до розкладу руху на підставі міжнародних договорів, укладених відповідно до закону), а також транспортних засобів, що використовувалися для переміщення товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил через митний кордон України поза місцем розташування митного органу.

Тобто правомірною метою встановлення обмежень прав і свобод людини і громадянина у сфері митних відносин та притягнення винної особи до відповідальності за порушення митних правил є потреба захисту митних інтересів та митної безпеки України.

4.2. Згідно зі статтею 487 Кодексу провадження у справах про порушення митних правил здійснюється відповідно до Кодексу, а в частині, що її не регулює Кодекс, – відповідно до законодавства України про адміністративні правопорушення.

Приписами Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) визначено, що:

– адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений

порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність (частина перша статті 9);

– адміністративне стягнення є мірою відповідальності і застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами (стаття 23);

– стягнення за адміністративне правопорушення накладається у межах, установлених КУпАП та іншими законами України; при накладенні стягнення враховуються характер вчиненого правопорушення, особа порушника, ступінь його вини, майновий стан, обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність (стаття 33).

Відповідно Кодексом установлено, що:

– завданнями провадження у справах про порушення митних правил є своєчасне, всебічне, повне та об'єктивне з'ясування обставин кожної справи, вирішення її з дотриманням вимог закону, забезпечення виконання винесеної постанови, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню порушень митних правил, та запобігання таким правопорушенням (частина перша статті 486);

– посадова особа при розгляді справи про порушення митних правил зобов'язана з'ясувати: чи було вчинено адміністративне правопорушення, чи винна дана особа в його вчиненні, чи підлягає вона адміністративній відповідальності, чи є обставини, що пом'якшують та/або обтяжують відповідальність, чи є підстави для звільнення особи, що вчинила правопорушення, від адміністративної відповідальності, а також з'ясувати інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи (стаття 489).

Посутній аналіз наведених норм Кодексу і КУпАП, що регулюють відносини з притягнення особи до адміністративної відповідальності за порушення митних правил, свідчить про те, що загалом ці норми мають

розвивати, конкретизувати та деталізувати принципи Основного Закону України, зокрема принцип індивідуалізації юридичної відповідальності, визначений частиною другою статті 61 Конституції України.

4.3. Конституційний Суд України, оцінюючи на відповідність Основному Закону України оспорюваний припис статті 485 Кодексу, передусім визнає можливість установлення в актах публічного законодавства (адміністративного, кримінального тощо) абсолютно визначених та (або) безальтернативних санкцій, що, безперечно, є позитивним явищем у випадку, коли суб'єктом правозастосування є відмінний від суду орган влади.

Водночас Конституційний Суд України вкотре наголошує, що в законодавчому встановленні відносин із притягнення особи до адміністративної або кримінальної відповідальності обов'язково має бути дотриманий конституційний принцип індивідуалізації юридичної відповідальності.

Таким чином, установлення в актах публічного законодавства абсолютно визначених та (або) безальтернативних санкцій має збалансовано поєднуватись із наданням суб'єкту накладення адміністративного стягнення або кримінального покарання дискреції в питанні визначення виду та розміру стягнення або покарання з урахуванням характеру вчиненого протиправного діяння, форми вини, характеристики особи, винної у вчиненні правопорушення, можливості відшкодування заподіяної шкоди, наявності обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність.

4.4. Верховна Рада України на підставі пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України має повноваження визначати, які діяння є адміністративними правопорушеннями, та встановлювати відповідальність за них.

Статтею 485 Кодексу визначено адміністративну відповідальність за дії та (або) бездіяльність, спрямовані на неправомірне звільнення від сплати митних

платежів чи зменшення їх розміру, а також інші протиправні діяння, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів.

В абзаці першому зазначеної статті Кодексу встановлено, які дії та (або) бездіяльність можуть мати наслідком притягнення особи до відповідальності. В абзаці другому цієї ж статті Кодексу визначено санкцію – штраф у розмірі 300 відсотків несплаченої суми митних платежів.

4.5. Оцінюючи оспорюваний припис статті 485 Кодексу на предмет дотримання принципу індивідуалізації юридичної відповідальності, Конституційний Суд України бере до уваги, що цей припис установлює відповідальність за низку різних протиправних діянь, визначених в абзаці першому цієї ж статті Кодексу. Ці діяння, хоча й мають основну об'єднувальну ознаку, а саме мету – „ухилення від сплати митних платежів“, є різними за ступенем суспільної шкідливості, змістом тощо.

Незважаючи на таке різноманіття об'єктивної сторони складу цього адміністративного правопорушення, санкція статті 485 Кодексу має ознаки абсолютно визначеної та є безальтернативною, тобто такою, що встановлює лише один вид стягнення – штраф, який до того ж визначається у сталому розмірі відсотків.

Водночас через відсутність в оспорюваному приписі статті 485 Кодексу інших видів стягнень та неможливість зміни розміру відсотків, за якими визначається штраф, унеможлиблюється індивідуалізація юридичної відповідальності з урахуванням характеру вчиненого протиправного діяння, форми вини, характеристики особи, винної у вчиненні правопорушення, можливості відшкодування заподіяної шкоди, наявності обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність.

Потреба в індивідуалізації розміру штрафу є нагальною у випадках, коли цей розмір є істотним, унаслідок чого його застосування може бути надмірним втручанням у низку конституційних прав винної особи.

Позбавлення оспорюваним приписом статті 485 Кодексу суб'єкта накладення адміністративного стягнення (митного органу) можливості індивідуалізації адміністративного стягнення з урахуванням усієї сукупності обставин справи, на думку Конституційного Суду України, унеможливорює реалізацію принципу індивідуалізації юридичної відповідальності під час притягнення особи до адміністративної відповідальності на підставі статті 485 Кодексу та не створює належного законодавчого підґрунтя для застосування домірних заходів до порушника митних правил.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що абзац другий статті 485 Кодексу суперечить частині другій статті 61 Конституції України.

5. Згідно зі статтею 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю (частина перша); право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом (частина друга); ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності; право приватної власності є непорушним (частина четверта).

За частиною першою статті 64 Основного Закону України конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, визначених Конституцією України.

5.1. Розглядаючи питання допустимих меж обмеження гарантованого Конституцією України права власності, Конституційний Суд України зазначав:

– „право власності не є абсолютним, тобто може бути обмежене, однак втручання у це право може здійснюватися лише на підставі закону з дотриманням принципу юридичної визначеності та принципу пропорційності, який вимагає досягнення розумного співвідношення між інтересами особи та суспільства. При обмеженні права власності в інтересах суспільства пропорційними можуть вважатися такі заходи, які є менш обтяжливими для прав і свобод приватних осіб з-поміж усіх доступних для застосування заходів“

[абзац сьомий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) від 5 червня 2019 року № 3-р(I)/2019];

– „<...> при обмеженні права власності в інтересах суспільства необхідними є не будь-які менш обтяжливі для прав і свобод осіб заходи, а ті з них, які здатні досягти легітимної мети на тому самому якісному рівні. Тобто законодавець зобов'язаний обирати той вид адміністративного стягнення, який менш обтяжливий для прав і свобод особи у конкретному випадку, і насамперед має визначити адекватну міру адміністративної відповідальності для досягнення її мети, тоді як суди забезпечують індивідуалізацію такої відповідальності залежно від обставин справи у межах законодавчо визначеної санкції“ [абзац перший підпункту 2.4 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 21 липня 2021 року № 3-р(II)/2021].

5.2. Згідно зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном; ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше, як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права (абзац перший); проте попередні положення жодним чином не обмежують права держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за потрібне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів (абзац другий).

Європейський суд з прав людини вказав, що „<...> для того, щоб відповідати вимозі домірності, суворість санкцій має відповідати тяжкості правопорушень, за які їх призначають <...>. Принцип домірності (пропорційності) має бути дотриманий не лише при визначенні норм, які стосуються суворості санкції, а й при оцінці тих факторів, що їх має бути взято до уваги при визначенні санкції <...>“ [рішення у справі *Imeri v. Croatia* від 24 червня 2021 року (заява № 77668/14), § 84].

Крім того, на думку Європейського суду з прав людини, стаття 1 Першого протоколу до Конвенції вимагає, щоб будь-яке втручання обґрунтовано відповідало [правомірній] меті. Іншими словами, потрібно досягти „справедливого балансу“ між вимогами загальних потреб суспільства і вимогами захисту фундаментальних прав людини. Цього балансу не буде досягнуто, якщо особі або особам, яких це стосується, доведеться нести особистий і надмірний тягар [див., зокрема, рішення у справах *The Former King of Greece and Others v. Greece* [GC] від 28 листопада 2002 року (заява № 25701/94), ECHR 2000-XII, § 79, § 82; *Jahn and Others v. Germany* [GC] від 30 червня 2005 року (заяви №№ 46720/99, 72203/01, 72552/01), ECHR 2005-VI, § 81–94; *Gogitidze and Others v. Georgia* від 12 травня 2015 року (заява № 36862/05), § 97].

5.3. У рішенні у справі *Краєва проти України* від 13 січня 2022 року (заява № 72858/13) Європейський суд з прав людини, констатувавши, що сума штрафу, накладеного на заявницю за порушення митних правил (частина перша статті 483 Кодексу), становила надмірне втручання в її право власності всупереч вимогам статті 1 Першого протоколу до Конвенції, зазначив, зокрема, що:

– накладення штрафу як таке становитиме втручання у право, гарантоване абзацом першим статті 1 Першого протоколу до Конвенції, оскільки воно позбавляє відповідну особу майна, а саме суми, яку необхідно сплатити (§ 23);

– щоб відповідати статті 1 Першого протоколу до Конвенції, захід [втручання] має відповідати трьом умовам: він має бути правомірним [ґрунтуватись на приписі права], переслідувати правомірну мету та забезпечувати справедливий баланс між загальними інтересами суспільства й фундаментальними правами особи (§ 24);

– відповідно до частини першої статті 483 Кодексу, згідно з якою заявницю було визнано винною, штраф у розмірі, що дорівнює вартості товару, – що є дуже

великою сумою, – та конфіскація товару були обов’язковими заходами без жодних винятків; відсутність дискреції стосовно цього не дала українським судам можливості врахувати індивідуальні обставини, що позбавляє сенсу будь-яку оцінку; Європейський суд з прав людини вже зазначав, що подібна жорстка система не здатна забезпечити потрібний справедливий баланс між вимогами загального інтересу та захистом права особи на власність (§ 31).

5.4. Ураховуючи приписи Основного Закону України, наведені юридичні позиції Конституційного Суду України та практику Європейського суду з прав людини, Конституційний Суд України зауважує, що визначена Верховною Радою України в межах її конституційних повноважень (стаття 91, пункт 22 частини першої статті 92 Конституції України) адміністративна відповідальність за дії та (або) бездіяльність, спрямовані на неправомірне звільнення від сплати митних платежів чи зменшення їх розміру, а також інші протиправні діяння, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів, установлена статтею 485 Кодексу, безумовно є суспільно потрібною та переслідує правомірну мету – захист митних інтересів та митної безпеки України.

Ще однією умовою відповідності оспорюваного припису статті 485 Кодексу Основному Закону України є забезпечення ним належного нормативного підґрунтя для встановлення справедливого балансу між публічним інтересом у захисті митної безпеки України та захистом права власності особи, на яку накладено адміністративне стягнення у вигляді штрафу.

Згідно з матеріалами справи на підставі статті 485 Кодексу на Барсеяна Г.С. було накладено штраф у розмірі 300 відсотків несплаченої суми митних платежів, що становить 1 241 821,17 грн. Розмір штрафу, накладеного на Ліненко Н.М., становив 41 607,96 грн.

Конституційний Суд України констатує, що у 2017–2019 роках (період, у якому на Барсеяна Г.С. та Ліненко Н.М. було накладено зазначені адміністративні стягнення) розмір прожиткового мінімуму для працездатних

осіб на місяць змінювався з 1600 грн до 2102 грн, а мінімальна заробітна плата в місячному розмірі – з 3200 грн до 4173 грн.

Тобто йдеться про багатократне перевищення розмірами штрафів, накладених на Барсегяна Г.С. та Ліненко Н.М., офіційно визначених державою на один календарний місяць розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб та мінімальної заробітної плати.

Джерелом сплати штрафів для Барсегяна Г.С. та Ліненко Н.М., безперечно, були їхні власні кошти. Тому накладення на них штрафів за вчинені правопорушення є втручанням держави в гарантоване Основним Законом України право власності.

Оцінюючи абзац другий статті 485 Кодексу в контексті створення ним передумов для недопущення надмірного втручання у право власності особи з метою забезпечення справедливого балансу між вимогами публічного інтересу в захисті митних інтересів та митної безпеки України, з одного боку, та захистом права власності особи – з іншого, Конституційний Суд України дійшов висновку, що зазначений припис статті 485 Кодексу не забезпечує бажаної гнучкості в діях та рішеннях органу державної влади під час визначення розміру штрафу щодо правопорушника з урахуванням усіх обставин справи. Тому внаслідок застосування оспорюваного припису статті 485 Кодексу не забезпечується справедливий баланс між вимогами публічного інтересу та захистом права власності особи, а сам цей припис є нормативним підґрунтям для надмірного втручання в гарантоване Основним Законом України право власності.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що абзац другий статті 485 Кодексу суперечить частинам першій, четвертій статті 41 Конституції України.

6. Згідно з частиною другою статті 152 Конституції України, статтею 91 Закону України „Про Конституційний Суд України“ закони, інші акти або їх окремі приписи, що визнані неконституційними, втрачають чинність із дня

ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення.

Конституційний Суд України враховує те, що визнання неконституційним абзацу другого статті 485 Кодексу унеможливить притягнення до відповідальності осіб за дії та (або) бездіяльність, спрямовані на неправомірне звільнення від сплати митних платежів чи зменшення їх розміру, а також інші протиправні діяння, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів.

Конституційний Суд України вважає за доцільне з метою недопущення порушення митних інтересів та митної безпеки України відтермінувати втрату чинності абзацом другим статті 485 Кодексу на шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

Верховна Рада України з дня ухвалення цього Рішення, але не пізніше шести місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення, має привести нормативне регулювання, встановлене абзацом другим статті 485 Кодексу, що визнаний неконституційним, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151¹, 151², 152, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 91, 92, 94, 97 Закону України „Про Конституційний Суд України“

Конституційний Суд України

у х в а л и в:

1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), абзац другий статті 485 Митного кодексу України.

2. Абзац другий статті 485 Митного кодексу України, визнаний неконституційним, втрачає чинність через шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Верховній Раді України привести нормативне регулювання, установлене абзацом другим статті 485 Митного кодексу України, що визнаний неконституційним, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“.

**ДРУГИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**